

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СУТНОСТІ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ЯК ПРОЯВУ ДОБИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розглядається мультикультуралізм як предмет міждисциплінарного аналізу в більшості соціальних наук, які займаються питанням природи сучасних суспільств, методами впливу на динаміку соціально-політичного розвитку та ін. Зазначається, що значний ступінь дискусійності навколо проблем культурного розвитку, соціальної рівності, політичної доцільності, економічної раціональності не дозволяє сформулювати універсальне визначення мультикультуралізму. Мультикультуралізм трактується як форма теоретичної концептуалізації зростання культурного плюралізму сучасних спільнот, як проблема комунікації, як напрям розвитку соціально-політичної теорії.

Ключові слова: глобалізація, мультикультуралізм, полікультурність, політичний розвиток, політична культура

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ СУЩНОСТИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА КАК ПРОЯВЛЕНИЯ ЭПОХИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Рассматривается мультикультурализм как предмет междисциплинарного анализа в большинстве социальных наук, которые занимаются вопросами природы современных обществ, методами влияния на динамику социально-политического развития и т.д. Утверждается, что высокий уровень дискуссионности вокруг проблем культурного развития, социального равенства, политической целесообразности, экономической рациональности не позволяет сформулировать универсальное определение мультикультурализма. Мультикультурализм трактуется как форма теоретической концептуализации роста культурного плюрализма современных сообществ, как проблема коммуникации и как направление развития социально-политической теории.

Ключевые слова: глобализация, мультикультурализм, поликультурность, политическое развитие, политическая культура

MODERN APPROACHES TO MULTICULTURALISM AS A PRESENTATION OF THE AGE OF GLOBALIZATION

Multiculturalism is seen as an object of interdisciplinary analysis in most of the social sciences that deal with the nature of modern societies, methods of influence on the dynamics of socio-political development, etc. It is argued that a high level of debatable issues around cultural development, social equality, political expediency, economic rationality does not allow to formulate a universal definition of multiculturalism. Multiculturalism is interpreted as a form of theoretical conceptualization of the growth of cultural pluralism of modern societies, as a problem of communication and the direction of development of social and political theory.

Keywords: globalization, multiculturalism, multiculturalism, political development, political culture

Постановка проблеми. Одним з аспектів проникнення глобалізації в світ політичного вважають зростаюче явище мультикультуралізму з притаманними йому процесами «дифузії», «конвергенції», «інтеграції» та ін. В той же час вони супроводжуються протилежними процесами – відбувається актуалізація локальних, унікальних культур і ідентичностей, встановлюються культурні автономії, формуються локальні простори. Поняття «світова спільнота» позначає, що локальні регіони можуть жити єдиним соціально-економічним життям, володіти спільним інформаційним простором, вирішувати глобальні проблеми. Ці процеси демонструють, що пріоритетним напрямком розвитку цивілізації стає формування нового світового порядку, сприяючого єдності різноманітних складових.

Аналіз останніх досліджень. Мультикультуралізм як явище став предметом дослідження багатьох наук, зокрема культурології, антропології, економічної теорії, соціології та політології. Наукова спадщина налічує потужний перелік ґрунтовних праць щодо з'ясування сутності явища, серед яких на особливу увагу заслуговують роботи Х. Вольфа, А. Оліви, Н. Бурріо, Х. Обриста, Дж. Робертса, С. Холла та ін. Серед українських дослідників даною проблематикою займалися І. Дзюба, А. Дробіжева, І. Козлик, О. Соколов та інші.

Мета дослідження. Дана стаття має на меті дослідити сучасні

інтерпретації явища мультикультуралізму як прояву глобалізаційних процесів в суспільстві в межах різних наукових підходів.

Виклад основного матеріалу. Наукова традиція змінює «монізм», як основу загальних схем світоутворюючого принципу на «плюралізм». Плюралізм виходить з множинності незалежних видів буття. В 1712 р. німецький філософ Христіан Вольф ввів термін «плюралізм», який в останнє століття набув розвитку у вигляді концепцій «полікультурності», «багатоскладовості», «мультикультурності».

Проблема мультикультуралізму стала комплексною проблемою, яка не здатна локалізуватися в межах однієї науки. Мультикультуралізм потребує застосування міждисциплінарного підходу, об'єднуючи основні наукові концепти в розумінні етнічності, культурної ідентичності, міжкультурних взаємовідносин, групових прав в рамках соціології, етнопсихології, культурології, міграціології, економіки, історіографії, педагогіки, нарешті, літературознавства, філософії, політології, та ін. Ці науки вивчають та створюють гіпотетичні моделі етносоціального та полікультурного розвитку національних та транснаціональних спільнот.

В теорії культурології проблема мультикультуралізму є проблемою функції культури в «політичному». Ідеологічна функція культури полягає у створенні образів життя, які приховують соціальні відмінності (Франкфуртська школа). Знакова та символічна функції культури забезпечують індивіду можливість інтеграції з історичною епохою і відтворення власної ідентичності (Бірінгемська школа). За думкою британського соціолога Стюарт Холла, культура – це всеохоплююча ідея, точка зору, мова, інститути, влада і культурні практики. За С. Холлом, сучасність створила нову форму індивідуалізму, коли індивід «вирваний» з традиційних структур втратив незмінну ідентичність та перетворився у «постмодерністський суб'єкт», «децентрований» – з фрагментованою ідентичністю. Ці «децентрації ідентичності» обумовили зрушення, що призвели до виникнення «мультикультури». Оцінюючи перспективи культурної ідентичності як «діалогічного простору» С. Холл вважав, що ідентичності ХХІ ст. надто «фіксовані» і обумовлюють.

Як «парадоксальний ефект економічної глобалізації – соціальної уніфікації», сучасну культуру визначає італійський культуролог Акілле Оліві. Він вважає, що культура має існувати поза політикою і економікою [6, с. 168]. Але глобалізація проявляється в тому, що культурологічні моделі приймаються на озброєння навіть терористами. Отже, культура сучасності не є вільною ані від політики, ані від економіки.

Мультикультуралізм як наслідок глобалізації і уніфікації світової економіки представлений в працях Ніколя Буррію. Мультикультуралізм, на його думку є версією інтернаціоналізму, похідним західцентризму: «мультикультуралізм є ідеологію, де універсальна мова Заходу домінує над національними культурами, які стають значимими за умови, що вони виступають як типові, тобто несуть у собі «відміну», асимільовану цією міжнародною мовою» [2].

Як проект експанціоналізму Заходу (мондіалізм), мультикультуралізм представлений в працях Х. Обриста та Дж. Робертса. Останній зазначає: «...незахідні культури входять в глобальну культуру на умовах, встановлених англо-американськими інтересами». За думкою Дж. Робертса, «по мірі того як проблеми глобалізації постають в центрі уваги політології та культурології, ці дисципліни знижують рівень наукового теоретизування і критичного потенціалу» [8].

Критика мультикультуралізма як «політичного/економічного проекту» спирається на процес світового міжкультурного обміну. Так на думку академіка НАН України Івана Дзюби, «навіть принципова транскультурність не рятує від проблеми ідентичності... Структури культури більш стійкі, ніж може здатися»... Необхідною є така культура, де універсальність полягає «в широкому діапазоні національно самобутніх форм вираження, що збагачують поліфонію людства» [3, с. 26 - 28,].

Отже, культурологія розглядає культуру як суб-інститут ідеології, який здатен регулювати суспільну свідомість. Це означає, що боротьба за культуру – це політична боротьба.

Літературознавчий дискурс демонструє стан соціального усвідомлення феномену мультикультурності, він пов'язує проблеми мультикультуралізму з «інтердисциплінарними проектами» прагнучи замінити традиційний євроцентристський академічний підхід» [5, с. 54].

Дослідники переосмислюють наукові категорії: «глобалізація», «колоніальна культура», «постколоніальна культура», «культурний імперіалізм», «транскультурація», «маргіналізація культури», «модернізація культури», «детерриторізація», «полілінгвізм», «креолізація», «культурна ідентичність» та ін. Відомими дослідниками проявів мультикультуралізму в літературі є І. Козлік, Ю. Стулов, М. Глостанова, І. Ткаченко, Е. Шафранська.

Динаміка зв'язку між культурною своєрідністю та загально соціальними процесами, «...соціальні події, процеси, зв'язки, явища, що відбуваються в етнічно маркованому соціальному просторі» [4, с. 92] представлена в предметному полі наук: «етносоціологія», «соціологія міжетнічних відносин, «соціальна антропологія». В рамках цих наукових напрямів працювали Р. Парк, який очолював чиказьку школу соціології; представники манчестерської школи А Коен, К. Мітчел, М. Глакменом; антрополог Ф. Барт, який переорієнтував дослідження із вивчення культурного «тіла» групи на взаємодію етнокультурних груп та поняття «культурних кордонів»; французький антрополог – структураліст К. Леві-Строс; американські антропологи К. Гірц, К. Клакхон, М. Мід, Р. Бенедикт які належали школі «культура і особистість» і спрямовували свої роботи на дослідження долі індивіду в культурно-специфічному та мультикультурному оточенні. Серед російських науковців, які працювали в колі соціальної антропології – В. Арутюнян, Ю. Бромлей, М. Губогло, Л. Дробіжева, В. Кондратьєв, Н. Лебедева, Н. Мечковська, Т. Стефаненко, Г. Старовойтова, А. Сусоколов; серед українських – О. Антонюка, С. Вдовенка, В. Євтуха, О. Майбороду, І. Прибиткова, Ю. Римаренка та ін.

В роботах науковців цього напрямку оформилися різні методологічні підходи до модерну і постмодерну, культурологічний та колективістський підхід, ін. Вони здебільшого розглядають суспільство як складну мозаїку, яка складається із сталих групи, що шляхом взаємодії надають соціокультурному простору динаміки, актуалізують проблеми дослідження мультикультуралізму, як стратегії управління такими просторами.

Управління процесом міжкультурної взаємодії вимагає володіння знаннями про особливості психіки людей і групового сприйняття соціального простору, знання унікальних форм

нормування та мотивування поведінки. Ці проблеми є предметом етнічної психології. Етнопсихологія передбачає використання крос-культурного аналізу, запозиченого з культурної психології і соціальної психології, і методів антропологічної психології (психоаналізу, когнітивної психології, експериментальної психології) з метою дослідження закономірностей, що діють в суспільстві. Зважаючи на об'єкт дослідження, слід зазначити, що на формування етнопсихологічних студій значно вплинули ідеї Ф. Боаса – американського вченого німецького походження, який у власних ідеях про розвиток культури, абсолютизував «культурний плюралізм», як принцип співіснування культур [10].

Класиками етнопсихологічного напрямку вважають М. Лацаруса, Х. Штейнталя, В. Вундта, Г. Лебона, Г. Тарда, А. Фулле. Значним був розвиток цього напрямку в США : Ф. Боас, Р. Бенедикт, М. Мід, А. Кардинер, Р. Лінтон, Дж. Уайтінги. В Росії і в Україні етнопсихологічний напрям досліджень представлений плеядою науковців: М. Надеждін, К. Бэр, К. Кавелін, І. Сеченов, О. Потєбня, Г. Шпет.

З точки зору аналізу мультикультурних концепцій, слід зазначити окремі підходи, що можна виокремити в етнопсихологічних дослідженнях Перший – культурний релятивізм – акцентує, що всі культури є різні, але рівні. Прибічники цієї думки виходили з принципу соціокультурного детермінізму, коли поведінка і образ думки індивіда пояснюється соціальними і культурними причинами, а індивідуальні особливості (воля, характер) – ігноруються. Культура розглядалася як система взаємопов'язаних частин. Культурні запозичення вважаються можливими, але такими що відбуваються механічно, не впливаючи на культурний стрижень. Прикладом такого підходу є концепція «конфігурації культур» Р. Бенедікт, гіпотеза «лінгвістичної відносності» Е. Сепіра і Б. Уорфа.

Другий підхід – культурно-історичний – полягає в абсолютизації схожості між культурами: заперечується специфіка, ігноруються відмінності між ними. Проте, якщо ж такі відмінності все ж виявляються, то їх інтерпретують за кількісними показниками, роблячи порівняння. Прихильниками цього підходу є Дж. Дьюї, Г. Бергсон, М. Коул. Так, культура на думку М. Коула – це «історія в сьогодні». Люди від народження до смерті живуть в світі людей.

Третій підхід виходить із ідеї, що для всіх людей характерні базові універсальні психологічні процеси, але вони можуть по-різному проявлятися через вплив на них культурного середовища. Головне питання – в якій мірі і якими способами культура впливає на внутрішній психічний світ людини.

Кроскультурні психологічні дослідження дають змогу зрозуміти психологічні установки іммігрантських груп та етнопонаціональних меншин, в залежності від чого обираються моделі адаптації та інтеграції. Дозволяють встановлювати розмір культурної дистанції, вимірювати рівень психологічної чутливості та реакції представників титульних народів та культурної більшості на вторгнення «чужих» соціокультурних елементів та зміну стратегій взаємовідносин між першими та другими.

Спектр міжкультурних та соціо-політичних процесів на глобальному і на державному рівнях, що відбуваються на фоні інтенсифікації міграцій, в ситуації уніфікації світового соціально-економічного, культурного і політичного простору, пояснює інтенсивність формування полікультурних суспільств та пошук моделей співіснування груп в багатоскладовому суспільстві. В цьому контексті культурна складова стає предметом дослідження в міграціології. Серед авторів, які вивчають механізми впливу на соціокультурну динаміку в соціумах, які є акторами міграцій зазначимо: К. Бреттелл, Н. Висоцька, Ж.Зайончковську, Н. Лебедєву, В. Мукомель, Дж. Холліфілд.

Представники міграціології здійснюють міждисциплінарні дослідження «мігрантських» мультикультурних суспільств з метою визначення головних моделей міжкультурних відносин, переосмислення феномену транснаціоналізму як «транснаціонального простору», який вміщує «транснаціональну культуру, яка надає формоутворюючу дію рішенням мігрантів» і пов'язується ... з розповсюдженням конс'юмеризму та успіхом іммігрантів» [1, с. 60]. Феномен «транскультури» як культури полілогу, за реалізується поза територіальних, історико-культурних кордонів як поліфонічне ціле «живих» культур, віртуалізованих в процесі комунікації. Завдяки інтернет-комунікаціям транскультуралізація дозволяє діаспорам заявити про себе крізь кордони національно-державних просторів.

На відміну від кросскультурної ситуації, в транскультурному просторі культури взаємодіють, не зливаючись одна з одною. Показовим є термін «поле транскультури», який використовують для означення стану віртуальної приналежності одного індивіда багатьом культурам.

Дискурс мультикультуралізму тісно пов'язаний із проблемним полем навколо культурного та політичного пограниччя, культурного імперіалізму, постколоніальності, маргінальності. Ці концептуальні сфери тісно пов'язані із економічними процесами. Отже, аналіз теорії «мультикультуралізму» не може бути повним без залучення економічних теорій. Культурна обумовленість економічних процесів обґрунтована в відомій моделі «індивідуальної свободи і культурного вибору». Її базові принципи виклав лауреат Нобелівської премії з економіки – Амартія Сен [7]. Його ідея полягає в констатації природності процесу ослаблення групових форм ідентифікації і переходу до індивідуального вибору в межах постіндустріального суспільства та глобалізованої світоekonomіки. «Культурна свобода – це надання індивідам права жити і існувати відповідно до власного вибору». Групові культурні традиції приписані індивіду від народження, тому мета політики за А. Сен – заохочення культурної свободи, що сприятиме мультикультуралізму.

В теоріях «етноекономіки», «наздогоняючої економічної модернізації», «теорії світоekonomіки», «взаємозалежності», «периферійного капіталізму», - проблема мультикультуралізму постає як проблема взаємодії культур.

Теорії світосистеми/світоekonomіки розглядає світ як об'єднання економік, які мають різні рівні розвитку економічної культури. Будь-яке об'єднання має домінуючу культуру («центр») і культури залежні («периферію»), які є взаємозалежними. Цей підхід представлений в теоріях «залежності й слаборозвинутості» Ф. Кардозо, К. Мюрдаль, Д. Сантос, Є. Фалетто, Р. Пребиш, і світосистемному аналізі І. Валлерстайна. Ці теорії внесли істотний вклад у розробку проблематики міжкультурних відносин в мультикультурній системі

Так, концепція «залежного розвитку» шведського економіста Гунар Мюрдаль представляє світ як економічне ціле, класове суспільство в міжнародному масштабі. Жителі розвинених країн

утворюють «вищий клас», а решта людства – нижчий клас націй. Г. Мюрдаль вважав, що західноєвропейський капіталізм нав'язує слаборозвиненим країнам стереотипи соціально-економічної, культурної поведінки, що призводить до їх залежності і соціально-економічної неспроможності. Г. Мюрдаль був співавтором дослідження «Американська дилема: негритянська проблема і сучасна демократія», що вийшло в світ у 1944 р. Результати цієї праці вплинули на встановлення політичного принципу «роздільної, але рівної» освіти і до заперечення законом расової сегрегації у державних школах [9].

Висновки. Отже, мультикультуралізм, як феномен став предметом міждисциплінарного аналізу в більшості соціальних наук, які займаються питанням природи сучасних суспільств, методам впливу на динаміку соціально-політичного розвитку, та ін. Значний ступінь дискусійності навколо проблем культурного розвитку, соціальної рівності, політичної доцільності, економічної раціональності не дозволяє сформулювати універсальне визначення мультикультуралізму. Мультикультуралізм трактується як форма теоретичної концептуалізації зростання культурного плюралізму сучасних спільнот, як проблема комунікації, як напрям розвитку соціально-політичної теорії.

Література

1. Бреттелл К. Теория миграций / Кэролайн Б. Бреттелл, Джеймс Ф. Холлифилд // Методология и методы изучения миграционных процессов / [Под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля] – Центр миграционных исследований – М., 2007 – 370 с. – С. 33-71.
2. Буррио Н. Глобализация и апроприация [Електронний ресурс] / Николя Буррио // Художественный журнал. – 2004. – № 4 (56). – Режим доступа : <http://xz.gif.ru/numbers/56/4/>
3. Дзюба І. Глобалізація і майбутнє культури / Іван Дзюба // Слово і Час. 2008. – № 9 – С. 23–30.
4. Дробижева Л. М. Методологические проблемы этносоциологических исследований / Л. М. Дробижева // Социологический журнал. – 2006. – № 3/4. – С. 89–101.
5. Козлик И. В. Мультикультурализм и методологические

проблемы литературоведения / И. В. Козлик // Вестник Томского государственного университета – 2009. – № 2 (6). – С. 41-58.

6. Олива А. Б. Искусство на исходе второго тысячелетия [Пер. с итал. Г. Курьеровой] / Аккиле Бонита Олива – М. : «ХЖ», 2003. – 218 с.

7. Паин Э. Мирное сосуществование XXI века. Закат вульгарного мультикультурализма как возрождение культуры модерна / Эмиль Абрамович Паин // Россия в глобальной политике – 2001. – №2 (19 апреля). – С. 8-23.

8. Робертс Дж. Крах модернизации: глобализация и культура [Электронный ресурс] / Джон Робертс // Художественный журнал. – 2004. – № 4 (56). – Режим доступа : <http://xz.gif.ru/numbers/56/3/>

9. Цатурян С. А. Мультикультурализм в США и Европе: политтехнологии в действии / С. А. Цатурян, Г. Ю. Филимонов // Политика и общество. – 2012. – № 2. – С. 62-71.

10. Boas F. Race and Democratic Society; [Published by J. J. Augustin] / Franz Boas. – New York, 1946 – 219 p.

11. Hall S. Cultural Revolutions / Stuart Hall // British political and cultural magazine «New Statesman». – 1997. – 5 December. – P. 14-28.

1. Brettell K. Teoryya myhratsyy / Kэrolayn B. Brettell, Dzheymys F. Khollyfyld // Metodolohyya y metody yzuchenyua myhratsyonnykh protsessov / [Pod red. Zh. Zayonchkovskoy, Y. Molodykovoy, V. Mukomelya] – Tsentr myhratsyonnykh yssledovanyu – M., 2007 – 370 s. – S. 33-71.

2. Burryo N. Hlobalyzatsyya y appropryatsyya [Elektronnyy resurs] / Nykolya Burryo // Khudozhestvennyy zhurnal. – 2004. – # 4 (56). – Rezhym dostupa : <http://xz.gif.ru/numbers/56/4/>

3. Dzyuba I. Hlobalizatsiya i maybutnye kul'tury / Ivan Dzyuba // Slovo i Chas. 2008. – # 9 – S. 23–30.

4. Drobyzheva L. M. Metodolohycheskiye problemy этносологических исследований / L. M. Drobyzheva // Sotsyolohycheskiy zhurnal. – 2006. – # 3/4. – S. 89–101.

5. Kozlyk Y. V. Mul'tykul'turalizm y metodolohycheskiye problemy lyteraturovedenyua / Y. V. Kozlyk // Vestnyk Tomskoho hosudarstvennoho unyversyteta – 2009. – # 2 (6). – S. 41-58.

6. Olyva A. B. Yskusstvo na yskhode vtoroho tysyacheletyya [Per.

s ytal. H. Kur'erovoy] / Akkyle Bonyta Olyva – M. : «KhZh», 2003. – 218 s.

7. Payn Э. Myrnoe sosushchestvovanye XXI veka. Zakat vul'harnoho mul'tykul'turalyzma kak vozrozhdenye kul'tury moderna / Эмьл' Abramovych Payn // Rossiya v hlobal'noy polytyke – 2001. – #2 (19 aprelya). – S. 8-23.

8. Robert's Dzh. Krakh modernyzatsyy: hlobalyzatsyya y kul'tura [Elektronnyy resurs] / Dzhon Robert's // Khudozhestvenniy zhurnal. – 2004. – # 4 (56). – Rezhym dostupu : <http://xz.gif.ru/numbers/56/3/>

9. Tsaturyan S. A. Mul'tykul'turalyzm v SShA y Evrope: polyttekhnolohyy v deystvyu / S. A. Tsaturyan, H. Yu. Fylymonov // Polytyka y obshchestvo. – 2012. – # 2. – S. 62-71.

Рецензент: Гедікова Н.Ф., д.політ. н., професор, декан факультету післядипломної освіти та роботи з іноземними громадянами Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

12.12.2014

УДК 329.273

Тарнавський Микола

ЄВРОАТЛАНТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ (ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто відносини України з Північноатлантичним альянсом, а також деструктивні дії Росії, спрямовані на перешкоджання цьому процесу. На конкретних прикладах низки країн, історичних фактах спрямовується статус нейтралітету для України, як найбільш поширена в суспільстві альтернатива НАТО. Досліджується фінансовий аспект можливих наслідків для держави в разі приєднання до альянсу. Автор обґрунтовує висновок щодо політичної доцільності та економічної вигідності євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: колективна безпека, реформи, Північноатлантичний альянс, інтеграція, нейтралітет, ЄС, НАТО.